

WEISZ BOGLÁRKA

Abaúj vármegye vámszedőhelyei az Árpád-korban

Abaújvár megye a Hernád folyó alsó völgyszakaszának vidékét foglalta magában, a Hernádnak a hegyek közül való kifutásától a Sajóval való egyesüléséig. A nagy kiterjedésű Újvár megyéből vált ki a 13. század második felében.¹

Az Árpád-korra vonatkozó források csak egyetlen vámszedőhelyet említettek a megyében, Jászót. Mídhőn 1255-ben IV. Béla a Keresztelő Szent Jánosról elnevezett jászói prépostság birtokait összeírta, és kiváltságokat biztosított nekik,² vámszedési (*tributum*) jogot is adományozott, hogy felépítsék monostorukat, melyet öccse, Kálmán herceg nem tudott befejezni.³ Igaz a forrás nem említette, hogy a vámszedés mely területre, illetve milyen típusú vámra vonatkozik. III. András 1290. december 21-én kelt okleveléből azonban kiderül, hogy régtől fogva szedett jászói vámrá (*tributum*) vonatkozott a fentebbi adomány, melyet III. András diplomája szerint a monostor épületének javítására kellett fordítani.⁴ Ez a forrás sem részletezi azonban, hogy milyen típusú vámot szedtek Jászón. A településen vásár működött, amely Albert prépost 1243-ban kiadott diplomája szerint hétfőnként megtartott szabad vásár (*forum liberum*) volt.⁵ Az oklevelet Györffy György kétes hitelűnek tartja, mert szerinte a benne felsoroltak nagy részét csak 1255-ben szerezte meg a kolostor, illetve másik része a 13. század végére jellemző.⁶ Az 1255. évi oklevél azon kitétele, hogy a

¹ Kialakulására l. Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. Geographia historica Hungariae tempore stirpis Arpadianae. I. Budapest 1987. (a továbbiakban: ÁMTF I.) 39–57.; Kristó Gyula: A vármegyék kialakulása Magyarországon. Budapest 1988. 398–401., 406–409.

² Premontrei apátság. Váradhegyfok filiája. Alapítója, és az alapítás éve ismeretlen, mert az alapítólevél a tatárjárás során elpusztult. Oszvald szerint királyi alapítás volt, melyet 1171 előtt alapítottak. Vö. Oszvald Ferenc: Adatok a magyarországi premontreiek történetéhez. Művészettörténeti Értesítő 6. (1957) 243., Varsik, Branislav: Osídlenie Košickej kotliny III. Bratislava 1977. (a továbbiakban: Varsik, 1973.) 221.; Hervay Ferenc szerint csak a 12. század végén 13. század elején létesült. Hervay Ferenc Levente: Jászó. In: Korai magyar történeti lexikon. (9–14. század) Főszerk.: Kristó Gyula. Budapest 1994. (a továbbiakban: KMTL) 301.

³ Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. I–II. Ed.: Richard Marsina. Bratislavae 1971–1984. (a továbbiakban: CDES) II. 344–345., Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. I–II. Ed.: Szentpétery Imre-Borsa Iván. Budapest 1923–1987. (a továbbiakban: Reg. Arp.) 1062. sz.

⁴ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera: Georgii Fejér. VI/1. Budae 1830. 58–60., Reg. Arp. 3682. sz.

⁵ CDES II. 96–97.

⁶ Vö.: ÁMTF I. 99.; Branislav Varsik ugyanezen a véleményen van. Varsik, 1973. 226–228.

király pénzváltói Jászón és a premontrei monostor vásárján a bíróval és a falunaggyal együtt működjenek,⁷ arra utal, hogy ekkor már szabad vásárt rendeztek a településen. Ugyanis az uralkodó a *forum liberum* adományozásával a vásár feletti joghatóságot elveszítette, amit ez az adat is hűen tükröz. A szabad vásár másik fő jellegzetessége, hogy vámmentes volt, így vásárvámmal nem számolhatunk Jászón, kivéve azt az esetet, ha feltesszük, hogy más napon is tartottak vásárt. Feltételezhetjük azonban azt is, hogy a Szepességbe tartókat sújtották közlekedési vámmal Jászó területén, de ezt bizonyítani nem tudjuk.

A megye területén az Árpád-korban más helyeken is kellett, hogy szedjenek vámot. Ezt támogatja Imre király 1203-ban tett adománya a váradi egyház számára, melyben többek között Újvár megye falvaiban és vásárain szedett vámok (*tributum*) királyi részét, azaz ezen vámok kétharmadát adományozta el.⁸ A kiváltságlevél teljes szövegében nem maradt fenn, csak kései átírásokból és említésekből ismerjük tartalmát.⁹ Lodomér váradi püspök (1268–1279) 1273. évi oklevele szerint — mely a váradi káptalan és a püspökség birtokait és jövedelmeit választotta el egymástól — Abaúj megyében a vásárvámok (*tributum fori*) a váradi káptalant illették meg.¹⁰ Feltehetően az Imre-kori adomány is csak a megyében szedett vásárvámok kétharmadára vonatkozott, mely a 13. század során a váradi káptalan jövedelmeit növelte.

Ugyanakkor a megyében szedett vámok (*tributum*) tizede V. István 1271-ben kelt oklevele szerint az egri egyház tulajdonát képezte.¹¹

A korai Anjou-kori források segítségével újabb vámhelyeket ismerhetünk meg. Kassát 1311. október 3-án Amadé özvegye és fiai visszaadták a királynak harmincadvámjával és vámjával együtt, s ígéretet tettek, hogy Kassa vásárját és az oda igyekvő kereskedőket nem akadályozzák.¹² A városban csütörtöki napokon tar-

⁷ CDES II. 344–345., Reg. Arp. 1062. sz.

⁸ *Scriptores rerum Hungaricarum*. I. Ed.: Emericus Szentpétery. Budapestini 1937. 211.; Reg. Arp. 207. sz.; A Nagy Lajos korában, 1374 előtt keletkezett Váradi statutum szintén megemlékezett az Abaúj megyei vámok kétharmadának birtoklásáról. Bunyitay Vince: A váradi káptalan legrégebbi statutumai. Nagyvárad 1886. III–V., 57.

⁹ Az oklevél szöveg hagyományára I. Szabados György: Egy Imre-kori adomány fennmaradásáról. *Acta Historica* 115. (2001) 3–11.

¹⁰ ZW I. 122–123.; Vö. Bunyitai Vincze: A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig. II. Nagyvárad 1883. 263.

¹¹ Árpád-kori oklevelek a Heves Megyei Levéltárban. *Diplomata Aetatis Arpadiana in archivo comitatus Hevensis conservata*. Kiadja: Kondorné Látkóczy Erzsébet. Eger, 1997. (a továbbiakban: Heves) 34–38., Reg. Arp. 2124. sz.; Átírta az esztergomi káptalan 1284. október 28-án. Heves 63.

¹² Kiadása: Tutkó József: Szabad királyi Kassa városának történelmi évkönyve. Kassa 1861. 207–211., Anjou-kori oklevéltár. Szerk. Almási Tibor, Blazovich László, Géczy Lajos, Kristó Gyula, Piti Ferenc. I–XII., XVII., XXIII–XXIV. Szeged–Budapest 1990-. (a továbbiakban: Anjou-oklt.) III. 150. sz.

tottak vásárt, mely fontos szerepet tölthetett be a megye életében, ugyanis megyei kihirdetések színhelye is volt.¹³ Bár adatunk hallgat róla, de feltételezhető, hogy itt vásárvámmal kell számolnunk.

Garadna régóta szedett vámját (*tributum*) említi Károly Róbert 1312. július 6-án kelt oklevele, amelyben a falut Aba nembeli Nekcsei Sándor comesnek adományozta.¹⁴ Az 1323. március 5-én kelt privilégium tanúsága alapján viszont a király ugyanezt a települést [Zovárd nb.] Oprod Istvánnak adta malomjainak vámjával (*tributum molendinis*) együtt.¹⁵

A Forrón szedett régi vámot (*telonium*) 1319. február 9-én kibocsátott diploma szerint Drugeth Fülöp szepesi és újvári ispán visszaadta Jakab fia Jánosnak, és biztosította hogy szerviensei közül senki sem fogja támadni a vám miatt.¹⁶ A forrásból nem derül ki, milyen típusú vámot szedtek a településen. Arra vonatkozóan sem rendelkezünk adattal, hogy vásárt tartottak volna Forrón. Azt azonban tudjuk, hogy nagy út vezetett át rajta: ez arra enged következtetni, hogy a településen közlekedési vámmal kell számolnunk.

Mindhárom esetben feltételezhető, hogy már az Árpádok korában vámszedőhelyekként működtek.

A megyében több vásárt tartottak, de nem minden esetben mutatható ki, hogy vámot is szedtek volna bennük. Szerencsésnek mondható azonban a forrásanyag abból a tekintetből, hogy pontosan meg lehet állapítani a vásártartás időpontját.

Hétfői napokon Jászón tartottak szabad vásárt, mint arról fentebb már szóltunk.

Feltehetően keddi napokon tartott vásáráról kapta Monajkeddi¹⁷ a nevét.¹⁸ A települést 1255-ben kelt oklevél tanúsága szerint Kálmán herceg jutatta a jászói kolostor

¹³ 1327. február 23. Dl. 16095, Anjou-oklt. XI. 93.; 1330. június 25. A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. I. 1234–1396. Kiadja gróf Sztáray Antal. Szerk.: Nagy Gyula. Budapest 1887. (a továbbiakban: Sztáray I.) 63–65.; 1333. április 24. A Zichi és Vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeő. I–VI. Szerk.: Nagy Imre, Nagy Iván, Véghely Dezső. Pest 1871–1894. (a továbbiakban: Zichy I.) 409–411.; Ezen utóbbi oklevélből derül ki, hogy a vásárt csütörtöki napon tartották.

¹⁴ AO I. 261–262., Anjou-oklt. III. 331. sz.

¹⁵ AO II. 64–65., Anjou-oklt. VII. 60. sz.; 1323. december 8-án I. Károly adományát megerősítette. AO II. 105., Anjou-oklt. VII. 635. sz.; Később Drugeth Vilmos vette el, és Gönc várához csatolta, de 1327. október 28-án a király visszaadta Oprod István árváinak. AO II. 330–331., Anjou-oklt. XI. 509. sz.

¹⁶ AO I. 504–505., Reg.: Anjou-oklt. V. 390. sz.

¹⁷ Ma Kendipuszta Monaj község határában.

¹⁸ Szabó Ferenc: A vásártartásra utaló középkori magyar helységnevek. Kandidátusi értekezés. Nyíregyháza 1994. 87–88.; Szabó G. Ferenc: A vásározás emlékei középkori helységneveinkben. Nyíregyháza 1998. 74–75.

tulajdonába.¹⁹ Elképzelhető, hogy az itt tartott vásárra utal ugyanezen oklevél azon megállapítása, hogy a monostor vásárján a király pénzváltói a falunaggyal együtt működjenek.

Szerdai napon Szinára lehetett vásárra utazni, amely 1327. február 23-án kelt okmány szerint megyei kihirdetés színhelye volt.²⁰

Csütörtöki napon a megyében vásárt Kassán tartottak, mely több esetben ugyan-csak megyei kihirdetés színhelye volt.²¹

Pénteki napon Göncön rendeztek vásárt, mely szintén megyei kihirdetés színhelye volt 1326-ban.²²

A megyében felsorolt vásárookra – Jászó és Monajkeddi kivételével – csak az Anjou-korból rendelkezünk adattal, mivel azonban mindegyik település fontos út mellett helyezkedett el, a vásárokkal, illetve az előzményüknek tekinthető kisebb piacokkal mindenképpen számolnunk kell az Árpád-korban.

Az Abaúj területén megtartott Árpád-kori vásárokat nemcsak a váradi egyház kétharmados vásárvám-birtoklása jelzi, hanem a megye területére vonatkozó vámmentesség-adományozó oklevél is mutatja. 1261-ben István ifjabb király a sátoraljai (Zemplén m.) hospesek számára kiállított privilégiumával ugyanis elrendelte, hogy hét megyében, köztük Abaújban nem tartoznak vámot (*tributum*) fizetni.²³ A diplomában található immunitás mindenféle típusú vámra kiterjedt. Az adományozás azonban a sátoraljaiak kereskedelmi tevékenységét volt hivatva elősegíteni, hiszen csak a környező területekre szerezték meg a vámmentességet. Abaúj megye területére ennek csak abban az esetben volt értelme, ha árujukat vásárokon értékesíteni is tudták.

A megye területét több folyó és patak szeli át, ennek megfelelően sok átkelőhely segítette a közlekedést. Ezek közül azonban egyik esetben sem találunk olyan kútfőt, amely vámszedésre utalna, csak feltételezhetjük a nagyobb átkelőhelyeken ennek beszédését.

¹⁹ CDES II. 344–345., Reg.-Arp. 1062. sz.

²⁰ Az oklevél arról emlékezett meg, hogy 1326. november 12-én Szinán kerüljön sor vásári kihirdetésre. A dátum alapján meghatározható, hogy a vásárt szerdai napon tartották. Dl. 16095, Anjou-oklt. XI. 93. sz.

²¹ 1327. február 23. Dl. 16095, Anjou-oklt. XI. 93.; 1330. június 25. Sztáray I. 63–65.; 1333. április 24. Zichy I. 409–411., Ezen utóbbi oklevélből derül ki, hogy a vásárt csütörtöki napon tartották.

²² Az oklevél arról emlékezett meg, hogy 1326. november 7-én Göncön kerüljön sor vásári kihirdetésre. A dátum alapján meghatározható, hogy pénteki napon tartották a vásárt. Dl. 16095, Anjou-oklt. XI. 93. sz.

²³ Elenchus fontium historiae urbanae. III/2. Ed.: András Kubinyi. Budapest 1997. 52–54., Reg. Arp. 1780. sz.

A megye déli területén egyetlen révre vonatkozó adatot ismerünk az Árpád-kori oklevelekből. 1245. szeptember 23-a után keletkezett diploma Szebenye föld felosztásakor egy révet említett.²⁴ Mivel a település a Ronkva folyó²⁵ mellett volt, így feltételezhető, hogy az átkelő ezen működött.

A megye keleti részén a Zemplénből a Ronyva²⁶ partján vezető útnak nagy révét említették Kalsa és Újfalu között, ugyanakkor rév működött a Tereblye folyón²⁷ is a két település között.²⁸ Sőt Újfalunál egy Dávidhida nevű hidat is említettek a források a Bakolcspatakon.²⁹ Ennek az útnak a folytatása vitt a Hutka és Széplak között említett, a Tarca folyót³⁰ átívelő hídon át Kassa felé.³¹ Az Abaújbárból Lebényén keresztül Sárosba vezető út leágazásának révje volt a Szartos folyón³² Csánynál.³³

A megye nyugati részén az Ida folyón³⁴ Jánoknál említettek egy révet,³⁵ melyen átkelve a Bódva völgyén keresztül Szepesbe lehetett jutni. A Bódva vizén³⁶ pedig Pédernél a réven átkelve Tornába vezetett egy út.³⁷

²⁴ CDES II. 138–139.; Szentpétery Imre gyanúsna véli az oklevelet. Reg. Arp. 819. sz.; Marsina 14. századi hamisítványnak tekinti. Az okleyél szerinte két 13. századi oklevél egybeszerkesztéséből keletkezett, mely közül az egyik Domonkos aludvarbíró oklevele 1245. szeptember 23 előttről, a másik Szebenye föld határjárását tartalmazta 1245. szeptember 23-a utánról. CDES II. 138. Az oklevél hitelessége körül felmerülő aggályok ellenére a révre vonatkozó adatot hitelesnek fogadhatjuk el.

²⁵ A Hernádba ömlő folyó, vö. Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. I. Közzéteszi: Hoffmann István, Rácz Anita, Tóth Valéria. Debrecen 1997. (a továbbiakban: HA I.) 29.

²⁶ A Bozsvával egyesülő folyó a megye keleti részén, vö. HA I. 29.

²⁷ A Ronyva jobb oldali mellékveze, vö. HA I. 30.

²⁸ Vö.: 1321. szeptember 11. Df. 278620, Anjou-oklt. VI. 241. sz.; 1327. szeptember 14. AO II. 324–325., Anjou-oklt. XI. 446. sz.

²⁹ 1321. szeptember 11. Df. 278620, Anjou-oklt. VI. 241. sz.

³⁰ A Hernád bal oldali mellékveze, vö. HA I. 30.

³¹ 1293. Df. 83974.

³² Miszla patak folytatása, a Hernád mellékveze, vö. HA I. 30.

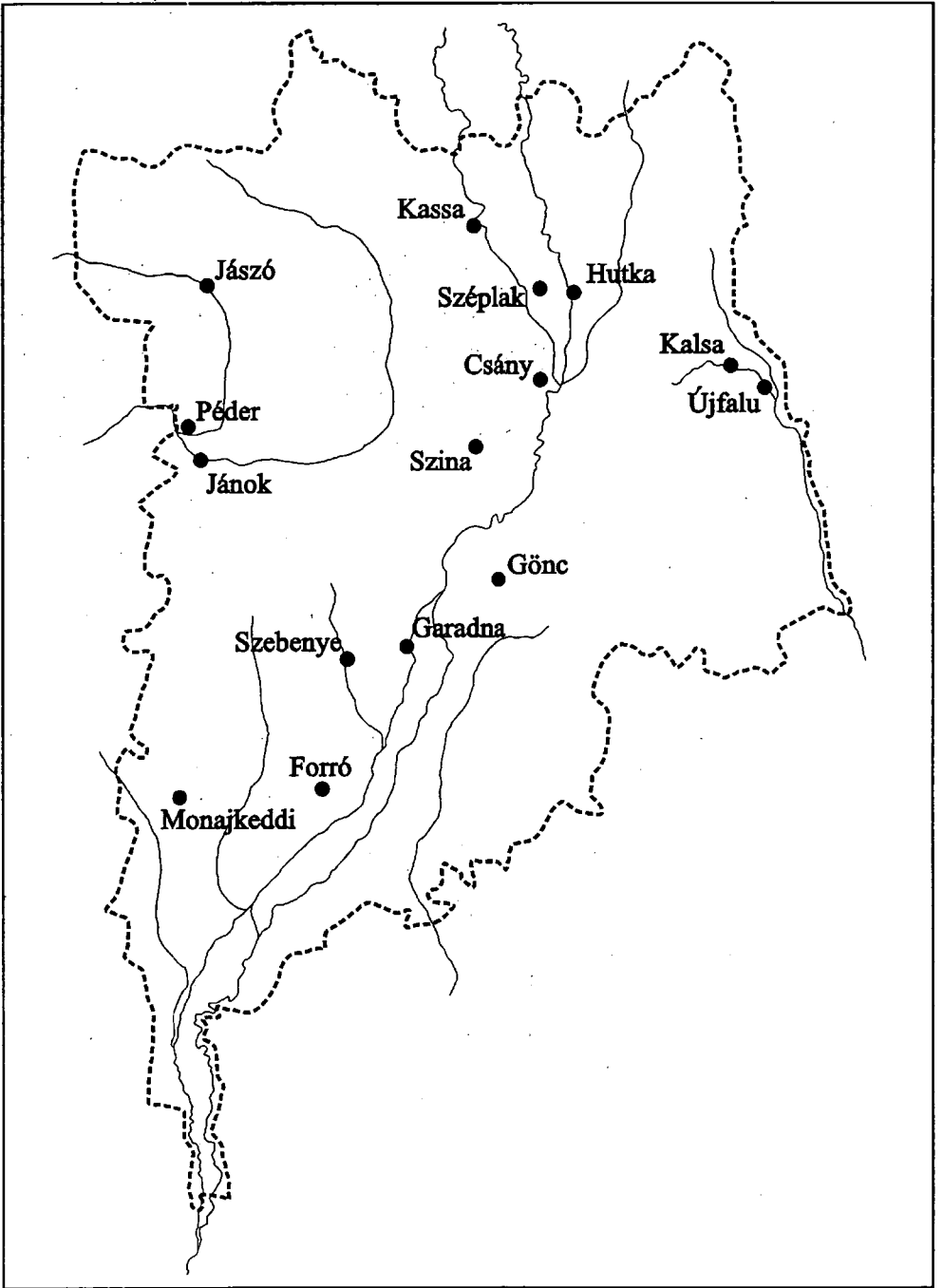
³³ 1255. február 21. CDES II. 322–323., Reg. Arp. 1031. sz.; Átirta István ifjabb király 1261-ben. ÁÚO XI. 505–506., Reg. Arp. 1781. sz.

³⁴ A Bódva bal oldali mellékveze, vö. HA I. 26.

³⁵ 1323. július 1. Df. 71 277, Anjou-oklt. VII. 329. sz.

³⁶ A Sajóba ömlő patak, amely Torna vármegyében eredt, vö. HA I. 24.

³⁷ 1317. június 15. AO I. 433–435., Anjou-oklt. IV. 494. sz.

Abaúj megye területén az Árpád-kori források alapján ugyan csak egy esetben tudunk vámszedőhelyet kimutatni (Jászó), de a közvetett, illetve a későbbi források is azt mutatják, hogy több településen is gyakorolták ezen időszak során a megyében a vámszedést (Kassa, Garadna, Forró). A megye vásárvámjainak a kétharmad részét a váradi egyház, a vámok tizedét pedig az egri egyház birtokolta.

A megyében tartott hetivásárok időpontját pontosan meg tudjuk állapítani: hétfőnként Jászón, keddenként Monnajkedden, szerdánként Szinán, csütörtökönként Kassán, péntekenként Göncön tartottak vásárt, de a vásárok döntő többségében azonban vámszedésre utaló nyomot nem mutathatunk ki a kútfőkből.

A megyébe érkezőket, illetve az ott közlekedőket hidak és révek segítették utazásuk folyamán, de ezeken a helyeken szedett vámokra adatokat nem találunk a forrásokban.

BOGLÁRKA WEISZ
Customs in Abaúj county in The Árpád Era

On the basis of the documents dating from the Árpád era only one of the customs (Jászó) in Abaúj county can be identified, but with the help of the documents of the Angevin period further customs of the county can be detected (Kassa, Garadna, Forró). Two-third of the customs paid at markets in the county were owned by the church of Váradi, one-tenth of them by the church of Eger. Apart from the customs there are references to markets and crossings, where the existence of customs cannot be verified.